

KONSTANTINO SIRVYDO ASMUO IR REIKŠMĖ

1979 m., švenčiant Vilniaus universiteto jubiliejų, buvo nemaža kalbėta ir rašyta apie Konstantiną Sirvydą. Juk su universitetu siejasi šio tauraus lietuvių, parašiusio pirmąją originalią lietuvišką knygą ir pirmąjį žodyną, gyvenimas ir veikla. Taip pat buvo dažnai tvirtinama, kad Sirvydas yra gimęs 1579 m., tai yra tais pačiais Vilniaus universiteto įsteigimo metais. Tačiau, atrodo, yra tiksliau 1580 m. laikyti Sirvydo gimimo metais.

I

BET GAL KAS SAKYS: kaip čia yra? Vieni tvirtina viena, kiti mano kita. Juk užtektų atsiversti jo krikšto metrikų knygą ir nereikėtų spėlioti bei siūlyti įvairių datų. Deja, ką randame šiandien, ne visuomet aptinkame praėjusiais amžiais. Yra žinoma, kad tikrai Tridento susirinkimas 1563 m. pirmą kartą įpareigojo visas parapijų bažnyčias turėti krikšto ir santuokos metrikų knygas. Bet tai nereiškia, kad visur tuojau pat imta metrikus rašyti. Lenkų istorikas S. Kutrzeba (Kutžeba) nurodo, kad Krokuvoje seniausia krikšto metrikų knyga yra iš 1578 m.¹, t. y. praėjus 14 metų po Tridento susirinkimo.

Kaip buvo daroma Lietuvoje, kada pradėtos vartoti metrikų knygos, sunku pasakyti. Mūsų enciklopedija, atrodo, šio klausimo nė nebandė liesti. Zigmąs Zinkevičius prieš trejus metus išleido Vilniuje knygą *Lietuvių antroponimika*, kurios pagrindu yra Vilniaus Šv. Jono bažnyčios išlikusių seniausių metrikų knygų, būtent 1602–1615 m. santuokų ir 1611–1616 m. krikštų, įrašai. Nėra abejonės, kad metrikų knygų Lietuvoje buvo ir anksčiau, nes Vilniaus katedros kapitulos aktuose pažymėta, kad didžiojo 1610 m. gaisro metu sudegė ne tik šiaip knygos ir dokumentai, bet ir visos „didžiojoje skrynioje sukrautos metrikų knygos“.²

Pareiga turėti parapijose krikšto ir santuokų metrikų knygas Lenkijoje ir Lietuvoje įsigaliojo jau 1577 m., kai Petrikavo sinode buvo priimti „be jokios išimties, šventai ir pagarbiai Tridento susirinkimo dekretai“.³ Apie tą laiką, t. y. 1579 m., buvo vizituojama Žemaičių vyskupija. Iš išlikusių tos vizitacijos aktų matyti, kad įvairiose Žemaitijos bažnyčiose jau buvo registruojami krikštai ir santuokos, nors tos metrikų knygos būdavo suplyšusios, netvarkingai vedamos. O tokioje Viduklėje, Kaltinėnuose ir pačioje katedros bažnyčioje Varniuose metrikų knygų visai nebuvo. Vizitatorius Tarkvinijus Pekulas tuomet įpareigojo kiekvieną parapiją įsigyti gerai įrištas knygas (ne palaidus lapus, kaip buvo radęs Kražiuose), atskirai krikštams ir atskirai santuokoms žymėti. Jei 1579 m. tai buvo įvesta Žemaičių vyskupijoje, reikia manyti, kad nuo jos neatsiliko ir Vilniaus vyskupija. Vysk. Jurgis Radvilas po 1582 m. vyskupijos sinodo savo išleistame ganytojiškame laiške aiškiai nurodo, kad parapijose būtų laikomos ir tvarkingai vedamos tos dvi metrikų knygos.⁴

Ši digresija apie metrikų knygų Lietuvoje pradžią (būtų tikrai naudinga, kad kas nors imtųsi klausimą nuodugniau pastudijuoti) leidžia manyti, kad Konstantino Sirvydo krikštas buvo užregistruotas parapijos knygoje, nors tuo nesame tikri. Tačiau nedaug būtų naudos ir iš fakto tikrumo, nes jį liudijantys šaltiniai, seniausios metrikų knygos, dažniausiai neišliko.

II

TAI, KAS IŠLIKO, jėzuitų vienuolijos Lietuvoje įstaigų įvairūs katalogai, anais laikais nekreipė dėmesio į tiksliai gimimo datas. Tikrai antroje XVII a. pusėje vadinamajame pirmajame kataloge (*catalogus primus*) prie vienuolių pavardžių pradėta žymėti ir gimimo metus, mėnesį ir dieną. Prieš tai toje

¹ S. Kutrzeba, „Kilka słów o metrykach kościelnych w Polsce“, *Miesięcznik heraldyczny*, 3 (1910), p. 128.

² J. Kurczewski, *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska*, III, Wilno, 1916, p. 96 (1611 II 9).

³ Plg. *Historia Kościoła w Polsce*, ed. B. Kumor, Z. Obertyński, 1–2, Poznań–Warszawa, 1974, p. 175.

⁴ J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, II: *Synody diecezji wileńskiej i ich statuty*, Warszawa, 1948, p. 137.

vietoje būdavo nurodomas tiksliai asmens amžius: pvz., „annorum 19“ parašyta Rygos kolegijos 1599 m. kataloge prie Sirvydo pavardės.⁵

Kuo remiantis anuomet nustatydavo asmens amžių? Nemanau, kad būtų reikalaujama parodyti kokį nors dokumentą. Greičiausiai paklausdavo patį aprašomąjį asmenį arba jo tėvus, kai šie vaiką atveždavo į mokyklą. Mums, kurie visuomet su savimi nešiojamės asmens liudijimą, kur įrašyta tiksliai gimimo data, kurie dažnai užpildome visokius formuliarius, reikalaujančius, tarp kitko, nurodyti ir gimimo vietą bei datą, šiandien sunku pasakyti, su kokia nuojauta anuomet būdavo atsiliepiama, kai kas paklausdavo: kiek tau metų? Susidaro įspūdis, kad jaunatvėje dažnai būdavo stengiamasi metų skaičių padidinti, o senatvėje – šiek tiek sumažinti.

Ir Sirvydo atveju tokių svyravimų netrūksta. Matėme, kad 1599 m. kataloge nurodyta jį buvus 19 metų amžiaus. Po ketverių metų jis Nesvyžiuje studijavo retoriką ir 1603 m. Nesvyžiaus kolegijos kataloge rašoma jį esant 25 metų amžiaus.⁶ Išėitų, per ketverius metus jam prisidėjo šešeri metai. Aiškus prasilenkimas su tikrove. Kadangi psichologiškai neįtikima, kad prieš tai jaunuolis novicas būtų tyčiomis savo amžių sumažinęs dvejais metais, reikia manyti, jog jis tuos dvejus metus vėliau prisidėjo. Būdamas vyresnis, jis galėjo tikėtis greičiau užbaigti studijas ir tapti kunigu. Dvejais metais vyresnis yra jis ir 1606 m. kataloge, kai Pultusko kolegijoje baigė filosofijos studijas, būdamas 28 metų amžiaus.⁷ Nuo 1611 m. proporcija tarp gimimo ir einamųjų metų jau sumažėjo vieneriais metais; o 1619, 1622 ir 1625 m. kataloguose Sirvydas pajaunėjęs dar dvejais metais. Visi šie katalogai rašyti maždaug apie tą patį metų laiką, liepos–rugpjūčio mėn., tad svyravimų tarp jau užbaigtų ir dar nebaigtų amžiaus metų neturėtų būti.

Pagal minėtus davinius Konstantino Sirvydo gimimo metai svyruoja tarp 1578 ir 1581 m. Visą apsvarsčius, manyčiau, kad tikslingiausia apsisistoti prie 1580 m. Tuos metus gauname iš pirmosios mums žinomos apie jo amžių nuorodos 1599 m. Rygos noviciato kataloge. Sirvydas tuomet dar buvo idealistas, nekaltos dvasios jaunuolis, jėzuitų novicas, ir todėl mažiausiai linkęs, kaip sakoma, pagudrauti. Tačiau, sustodamas prie 1580-tųjų kaip Sirvydo gimimo metų, pridėdau žodelį „apie“, nes yra galimas dalykas, kad jam vėliau pavyko sužinoti tiksliai savo gimimo datą, ir todėl per pastaruosius 12 gyvenimo metų jis nurodydavo tokį savo amžių, pagal kurį jis būtų gimęs 1581 m. Mažiau patikima, atrodo, kad jis būtų gimęs 1579 ar net 1578 m.

Ilgiau sustojau ties Sirvydo gimimo metais, nes didžiulė dauguma apie jį rašančiųjų iki šiol, turbūt pasikliaudami Vc. Biržiška (kuris suklydo, manydamas, kad Sirvydas įstojo į noviciatą sulaukęs 19 metų),⁸ per daug kategoriškai laikėsi 1579 m.

III

KITA PROBLEMA – kaip rašyti lietuviškai: „Širvydas“ ar „Sirvydas“? Ginčas, atrodo, dar neužbaigtas. Kalbininkai neabejoja, kad lietuvių kalbai tipiškas yra tiksliai skiemuo ‚Sir-‘. Už ‚Sirvydą‘ pasisakė jau K. Būga, po to J. Balčikonis, J. Palionis, o pastaruoju metu Vytautas Sirtautas, Arnoldas Piročkinas ir ypačiai Zigmantas Zinkevičius dar kartą pabrėžė, kad pirmąjį mūsų kalbininką reikia vadinti tiksliai ‚Sirvydu‘.⁹ O vis dėlto pernai Lietuvoje, išleisdami jo monumentalųjį žodyną, užrašė: ‚Pirmasis lietuvių kalbos žodynas: Konstantinas Širvydas. Dictionarium trium linguarum‘, ir visur kitur šiame leidinyje vartojama tiksliai ‚Širvydas‘, nors Kazys Pakalka, parašęs leidiniui įvadą ir sudaręs išsamias rodykles, kitoje vietoje nesvyruodamas pasisako kaip tik už ‚Sirvydą‘¹⁰

Jau 1962 m. *Aiduose* esu nurodęs, kad šaltiniai apie du trečdalius atvejų rašo jo pavardės pirmąjį skiemienį ‚Sir-‘, ‚Syr-‘ arba ‚Ser-‘ ir tik vienas trečdalis turi lenkų įtaigautą ‚Szyr-‘ ar ‚Szer-‘. Įdomu, kad pirmaisiais 15 Sirvydo vienuolinio gyvenimo metų iš man žinomų 12 įrašų tik tris kartus užrašyta

⁵ ARSI (Archivum Romanum Societatis Iesu), Pol. 7 I, fol. 292r.

⁶ Ten pat, fol. 343v.

⁷ Ten pat, Pol. 8, fol. 21r.

⁸ Žr. *Aleksandrynas*, I, p. 244.

⁹ *Mūsų kalba*, 1979 (3), p. 57–62, 62–64; *Literatūra ir menas*, 1980 VI 21, p. 16.

¹⁰ *Mūsų kalba*, 1979 (3), p. 54–56.

Szyrwid (du kartus, kai jis gyveno Pultuske, Lenkijoje, ir vieną kartą Vilniuje), bet devynis kartus *Sirwid* arba *Syrwid*. Taip ir jis pats pasirašydavo, kaip kiekvienas gali matyti *Lietuvių enciklopedijoje* išspausdintoje jo ranka rašyto ir pasirašyto teksto fotokopijoje (XXVII, p. 508). Todėl jau būtų laikas visiems tvirtai nusistatyti vartoti tiksliai lietuviškąją Sirvydo pavardės formą ir daugiau nebemėgdžioti lenkiškojo perdirbinio „Širvydas“. Tai yra svarbu ir moksliniu požiūriu, kaip visai neseniai *Literatūroje ir mene* pabrėžė Zigmantas Zinkevičius. „Juk asmenvardis Sirvydas“, rašo jis, „priklausydamas senajam baltų antroponomijos sluoksniui, yra reikšmingas duomuo indoeuropiečių antroponominės sistemos rekonstrukcijai. Netaisyklinga forma su Š- klaidins nelituanistus onomastikos specialistus. Suslavintas ir suvokietintas lietuvių vardynas praeityje yra daręs mokslininkams daug nemalonumų“.¹¹

IV

BET ŠIOJE paskaitoje ne tiek norėjau dėstyti savo samprotavimus apie Sirvydo gimimo metus ir apie jo pavardės rašymą, kiek pristatyti iškilais XVII a. pradžios lietuvių asmenį ir pasvarstyti apie jo reikšmę mūsų krašto kultūrai.

Nedaug ką nežinome apie jo privatų gyvenimą. Niekas lig šiol nesurado jo laiškų ar kokių nors autobiografinių pasisakymų. Tiksliai negausios žinios apie jo studijas ir veikalus, taip pat katalogų nuorodos apie jo darbo vietas bei eitas pareigas padeda istorikui daugmaž apčiuopti jo gyvenimo ir veiklos skeletą, nustatyti šiuos tokios jo biografijos bruožus.

Kur Sirvydas gimė, galima tik spėlioti. Vc. Biržiška, remdamasis XVI a. pasitaikančiomis Sirvydų pavardėmis, spėja jį kilus „nuo Anykščių ir gal iš Griežionių ar Latavėnų“.¹² Kazys Pakalka, rašydamas įvadą pernai išleistam Sirvydo žodynui, nurodo maždaug tas pačias apylinkes: „manoma, [kilęs] nuo Dabužių ar Griežionių, esančių netoli Anykščių“ (p. 18). Nieko nauja prie to neturiu pridėti.

Labai galimas dalykas, kad lietuviai jėzuitai, gal net iš tos pačios apylinkės kilęs Jokūbas Lavinskis, savo išvykose apie 1593–1594 m. aptiko gabų jaunuolį, smulkaus bajoro Sirvydo sūnų, ir parsivežė jį į Vilnių mokytis gramatikos, sintaksės ir kitų jėzuitų kolegijose einamų dalykų.¹³ Baigęs poetikos klasę, 18 metų jaunuolis Sirvydas įstojo į jėzuitus. Pirmiausia jis turėjo atlikti dvejų metų noviciatą. Jėzuitai, vos atvykę į Lenkiją–Lietuvą, atidarė noviciatą prie savo pirmosios, gerai aprūpintos Braunsbergo kolegijos Prūsijoje. Iš ten 1585 m. jį perkėlė į Krokuvą. Lietuviams jėzuitams, matyt, buvo per toli siųsti kiekvieną novicą į Krokuvą ir gal ne visuomet patogų savo jaunuosius atiduoti auklėti lenkams. Be to, jau buvo galvojama ir apie atskiros Lietuvos jėzuitų provincijos sudarymą. Todėl, kai Rygoje 1592 m. jėzuitai vėl atgavo Šv. Jokūbo bažnyčią ir prieš 10 metų įsteigtos kolegijos nuosavybes, tame anuomet svarbiame prekybos centre ir protestantų valdomame mieste atidarė savo noviciatą. Taip 1598 m. vasarą į Rygą atvyko Konstantinas Sirvydas. Kolegijos rektoriumi ir novicų vadovu Rygoje buvo olandas t. Mykolas Otonas, kilęs iš Beek miestelio (netoli Maastrichto) ir todėl vadinamas *Becanus*, – kitokios jo pavardės neteko aptikti. Noviciate Sirvydo laikais buvo apie 30 novicų, imant drauge abiejų metų novicus. Be Sirvydo, tuomet noviciate randame ir daugiau lietuvių. Ypačiai paminėtini: iš Vilniaus kilęs Adomas Bildutis (Bilducius), vėliau – Lietuvos vicekanclerio Alberto Radvilo teologas, miręs Varšuvoje 1625 m., užsikrėtęs maru; Jurgis Jurgevičius, vėliau dirbęs pastoracinį darbą Polocke ir jau 1620 m. ten miręs; žemaitis Merkelis Daugėla, vėliau uolus apaštalas Žemaičių žemėje, pirmasis Kražiuose apsigyvenęs jėzuitas, taip pat jėzuitų misijos namų Virbalyje viršininkas, miręs Kražiuose 1623 m. Drauge su Sirvydu Rygoje randame ir iš visų čia paminėtų lietuvių gambiausią ir reikšmingiausią žemaitį Joną Jamielkauskį (*Jamietkowski*), vėliau tapusį pirmuoju Kražių kolegijos rektoriumi ir prieš mirtį dar kartą valdžiusį tą pačią kolegiją, taip pat du kartus vadovavusį visai Lietuvos jėzuitų provincijai. Kaip tik jam pirmą kartą esant provincijolu (1626–1631) buvo išleisti svarbiausieji Sirvydo veikalai: *Punktai sakymų* ir antrasis žodyno leidimas. Jis, be to, dar vadovavo svarbiausioms provincijos įstaigoms, vadinamiesiems profesų namams, Vilniuje, po to

¹¹ *Literatūra ir menas*, 1980 VI 21, p. 16.

¹² *Aleksandrynas*, I, p. 244.

¹³ Pultusko kolegijos I katalogas, sudarytas 1606 m. liepos mėn. pradžioje: „...nomen dedit Societati Vilnae 1598 in Augusto, ibidem saecularis studuit a Grammatica ad Humanitatem“, ARSI, Pol. 8, fol. 2 l r.

Varšuvoje, ir mirė 1649 m. Vilniuje, 18 metų pergyvenęs Sirvydą. Tai lietuviai novicai scholastikai – būsimoji kunigai. Tarp būsimųjų brolių koadjutorių taip pat buvo keli lietuviai, kurių čia specialiai neminiu.

Prie ten pat, Rygoje, veikiančios kolegijos 1599 m. gyveno aštuoni jėzuitai kunigai. Keli iš jų buvo kilę iš Vokietijos arba iš Prūsų (nes pastoracijoje ir santykiuose su Rygos miesto valdžia daugiausia buvo kalbama vokiškai), bet randame taip pat vieną latvį ir vieną lietuvį, kun. Mikalojų Mackevičių, kuris betgi ten sakė lenkiškus pamokslus. Ar jis turėjo kokių ryšių su novicais lietuviais, sunku pasakyti.

Noviciatas, būdamas įvadu į vienuolinį gyvenimą, nesudarė daug progų išoriniam aktyvumui. Nespėjo prabėgti nė dveji metai, kai 1600 m. vasarą Sirvydas su keliais kitais jaunais jėzuitais persikėlė į Tartu miestą (anuomet vadinamą Dorpatu), kur švedas kun. Laurynas Bojeris dėstė būsimiems kolegijų mokytojams retoriką; kitaip sakant, ten veikė privati, saviesiems skirta jėzuitų mokytojų seminarija. Deja, neramūs buvo laikai: švedai tą rudenį įsiveržė į Estiją ir artinosi prie Tartu. Vos du mėnesius ten pagyvenęs Sirvydas su kitais retorikos studentais turėjo keltis į Nesvyžius. Ten jį tuojau paskyrė mokytojauti žemiausioje kolegijos klasėje; antrus metus jis ten pat buvo mokytojas gramatikos klasėje, ir tik po to (1602–1603 mokslo metais) jam pavyko užbaigti retorikos kursą, kurio, prieš įstodamas į jėzuitus, nebuvo išėjęs.¹⁴

Toliau ėjo normalios būsimiems jėzuitų kunigams studijos: trejų metų filosofija (iki 1606 m. vasaros) Pultuske ir ketverių metų teologija (1606–1610) Vilniuje. Baigdamas teologiją, greičiausiai 1610 m. pavasarį jis gavo kunigystės šventimus. Tų metų birželio mėn. įvyko akademinis aktas, kurio metu Sirvydas gynė tezes, paimtas iš visos teologijos. Detalių žinių apie šį akademinį aktą neišliko. XVIII šimtmetyje tokie aktai trukdavo ištisą dieną. Pirmiausia kandidatas moksliniu metodu paaiškino kelias teologijos tezes, po to atsakinėdavo į klausimus ir priekaištus, kuriuos jam darydavo pakviesti kurios nors vienuolijos (dominikonų, pranciškonų, karmelitų) Vilniuje esančių studijų namų profesoriai arba patys jėzuitai, Vilniaus universiteto profesoriai. Dvi tris valandas prieš pietus ir tiek pat laiko po pietų vykdavo tokios diskusijos. Yra išlikęs įvertinimas, kurį Sirvydas gavo po to akto. Keturi paskiri profesoriai jo žinias įvertino teigiamai (*habet sufficientem doctrinam*)¹⁵ ir tuo pačiu jį laikė tinkamą dėstyti filosofijos ir teologijos dalykus aukštojoje mokykloje. Tai taip pat reiškė, kad dėl mokslinio išsilavinimo Sirvydai nebuvo kliūčių daryti iškilmingus profesų įžadus.

V

SĖKMINGAI baigusį teologiją jauną kunigą Sirvydą viršinkinai paskyrė Vilniuje, universitetinėje bažnyčioje, sakyti lietuviškų pamokslų. Prieš tai (1609–1610 mokslo metais) lietuvišku pamokslininku buvo kun. Jonas Komparskis, kuris, be to, dar dėstė universitete Šv. Raštą ir kontroversijas (apologetiką). Todėl šalia jo buvo dar antras pamokslininkas lietuvių kalba, kun. Mikalojus Labauskas. Šis pasiliko ir kitais metais, o vietoje Komparskio pirmuoju lietuvių kalba pamokslininku tapo kun. Konstantinas Sirvydas.¹⁶ Reikia nepamiršti, kad Vilniaus miestas buvo ką tik nusiaubtas milžiniško gaisro. Reikėjo dvasios vado, kuris sugebėtų paguosti ir padrąsinti skaudžiai nukentėjusius gyventojus. Ir, matyt, jaunas, vos 30 metų sulaukęs Sirvydas tam geriau tiko negu septyneriais metais už jį vyresnis Komparskis.

Bet Sirvydas dar nebuvo atlikęs kiekvienam jėzuitui kunigui būdingo terciato, arba trečiųjų bandymo metų (*tertia probatio, tertius annus probationis*). Pirmieji dveji bandymo metai – tai noviciatas; treči metai buvo skirti kunigams, baigusiems teologijos studijas, prieš leidžiant jiems daryti paskutiniuosius įžadus. Kiekviena jėzuitų provincija turėjo savo tam tikslui skirtus namus. Lietuvos provincijoje tokie namai nuo 1731 m. buvo Vilniuje, prie Šv. Rapolo bažnyčios; prieš tai terciatą tekdavo atlikti Radvilų Nesvyžiuje. Taigi ir Sirvydas, palikęs savo vietoje Vilniuje kun. Joną Bartasevičių sakyti lietuviškų pamokslų, 1611–1612 m. žiemai persikėlė į Nesvyžius, kur, vadovaujant

¹⁴ Plg. ARSI, Pol. 7 I, fol. 343v; Pol. 8, fol. 2 l r.

¹⁵ Chr. S. STANG, „Archivalia“, *Archivum Philologicum*, 3 (1932), p. 41.

¹⁶ Plg. ARSI, Lith. 6, fol. 1 l r ir 13r.

ispanui Mykolui Ortizui, neseniai buvusiam Vilniaus universiteto rektoriumi, atliko savo terciatą.¹⁷ Tarp aštuonių kunigų terciarų tuomet buvo ir žemaitis Jonas Jamielkauskis. Ir jis buvo atvykęs iš Vilniaus kolegijos-universiteto, kur ėjo žemesniųjų studijų prefekto pareigas; aukštesniosios studijos po gaisro buvo laikinai iškeltos į kitas kolegijas.

Apie baigiantį „trečiąjį bandymą“ Sirvydą terciato vedėjas Ortizas atsiliepė jį nepaprastai girdamas. „Jis yra pamaldus“, skaitome Ortizo rašytoje charakteristikoje, „giliai susitelkęs, nuolankus, pavyzdingas, darbštus; vienu žodžiu, puikiausias vienuolis ir labai geras [sielovadoje] darbininkas“.¹⁸

Gal dėl to nesvyžiečiai jėzuitai norėjo, kad jis ten pasiliktų. Paskyrė jį pamokslininku, žinoma, lenkų kalba. Bet lietuvis Sirvydas kitais metais norėjo verčiau sugrįžti pas savuosius. 1613 m. rudenį jis buvo vėl Vilniuje, kur išgyveno visą laiką iki pat savo mirties (1631), dažniausiai eidamas pamokslininko pareigas, ypačiai Šv. Jono bažnyčioje, kur sakė lietuviškus pamokslus. Tikrai pora katalogų pažymi, kad Sirvydas gyveno prie naujai pastatytosios Šv. Kazimiero bažnyčios ir buvo joje pamokslininku, greičiausiai lenkų kalba, nes nėra žinių, kad šioje bažnyčioje būtų buvę sakomi lietuviški pamokslai.

Visą kitą laiką Sirvydas gyveno akademijoje, prie Šv. Jono bažnyčios. Čia ne tik pamokslavo, bet ir dėstė teologijos fakultete, ypačiai vadinamąją pozityviąją teologiją, t. y. Šv. Rašto aiškinimą ir kitus sielovadoje dirbsiantiems kunigams naudingus dalykus. Iš tų jo paskaitų yra išlikę studento Adomo Peskio apie 1620 m. daryti užrašai, kurie dabar saugomi Sędziszowe (Pietų Lenkijoje), kapucinų vienuolyno bibliotekoje. Iš rankraščio titulo matyti, kad Sirvydas tais metais aiškino Giesmių giesmės knygą ir apaštalo Pauliaus laišką efeziečiams. Iš kontroversijų tais metais dėstė: apie vienuolių įžadus, apie Kristaus buvimą Eucharistijoje, apie pasninką, – kaip žinome, tai ypačiai protestantų ginčijami dalykai.¹⁹

Sirvydas nevengė ir tiesioginio darbo pastoracijoje. Apie ketverius metus (1614–1617 ir 1621–1622) jis globojo prie Šv. Jono bažnyčios veikiančią, dar Petro Skargos įsteigtą Dievo Kūno, arba Gailestingumo, broliją. Dažnai tuo laikotarpiu jos dvasios vadais būdavo lietuviškoje veikloje pasireiškią jėzuitai; iš to, atrodo, galima spręsti, kad tarp brolijos narių būdavo daug lietuviškai kalbančių vilniečių. Kun. Sirvydas taip pat dažnai minimas kaip akademijos studentų bei pačių ten gyvenančių jėzuitų kunigų, klierikų ar brolių dvasios vadas; porą metų (1615–1617) jis buvo taip pat žemesniųjų studijų prefektu, vienerius metus vadovavo graikų kalbos lavinimosi studentų būreliui, vadinamam „academia graeca“. Žinoma, jam teko eiti dar įvairių kitų pareigų, kurios ne visuomet nurodomos kataloguose. Jei būtų išlikęs to laikotarpio Vilniaus akademijos jėzuitų dienoraštis, turėtume jame apie Sirvydą didžiausią žinių aruodą. Bet beveik visi tie Vilniaus jėzuitų dienoraščiai (*diaria*) yra žuvę, išskyrus du, išlikusius iš XVIII a. antrojo–trečiojo ir šeštojo dešimtmečių.

Stanislovas Rostovskis savo Lietuvos jėzuitų provincijos istorijoje, prisiminęs Sirvydą, iškelia jo nepaprastą darbštumą. „Dažnai jis tą pačią dieną“, rašo Rostovskis, „ir aiškino studentams Šv. Raštą, ir tuojau bėgdavo lankyti ir guosti mieste sergančių ligonių; štai jis akademijos bažnyčioje sako lietuvišką pamokslą ir tuojau skuba į katedrą sakyti kapitulos mišiose lenkiško pamokslo, vieną ir antrą – su didžiausiu pasisekimu ir nauda.“ Ir tuojau priduria: „Draugai jį perspėdavę, kad taupyty savo jėgas ir taip lengvai neužsikrauty vienas pats tiek pareigų, o jis atsakydavęs: kam kitam jis gyvenąs, jei ne tam, kad visomis jėgomis dirbtų Dievo garbei?“²⁰ Aišku, kad toks savęs netausojimas neigiamai atsiliepė Sirvydo sveikatai. 1625 m. kataloge apie jį sakoma *debilis*, t. y. silpnos sveikatos,²¹ nors jam tebuvo 45 metai amžiaus. Nuo to laiko jis, matyt, nedaug kur teišeidavo iš savo kambario. Kataloguose jis vadinamas akademijos jėzuitų dvasios tėvu, o nuo 1629 m. – tikrai admonitoriumi, kitaip sakant, turinčiu teisę perspėti savo viršininką-rektorių ir taip tarpininkauti tarp viršininkų ir

¹⁷ Plg. ten pat, fol. 15r ir 15v.

¹⁸ „Est devotus, valde collectus, humilis, aedificativus, laboriosus et uno verbo optimus religiosus et insignis operarius“; žr. Stang, „Archivalia“, p. 41.

¹⁹ Plg. Kornel Gadacz, „Katalog rękopisów bibliotecznych prowincji krakowskiej Zakonu OO. Kapucynów, 1600–1900“, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, 7 (1963), p. 255–256.

²⁰ *Lithuanicarum Societatis Iesu historiarum libri decem*, auctore S. Rostowski, recognescente J. Martinov, Parisiis–Bruxellis, 1877, p. 303.

²¹ ARSI, Lith. 6, fol. 238r.

valdinių.

Tris mėnesius prieš mirtį, 1631 m. gegužės mėn., Sirvydas turėjo paguodos gauti filosofijos daktaro, arba, kaip anuomet vadindavo, magistro, laipsnį. Doktorato suteikimo ceremonija įvyko privačiai, nes Sirvydas jau buvo visiškai ligonis. Knygoje, kurioje suregistruoti Vilniaus universiteto laikais suteikti mokslo laipsniai, įrašyta trumpa Sirvydui skirta doktorato motyvacija: „Šios Akademijos Šv. Rašto ir kontroversijų profesorius emeritas išspręsdavo bet kokius nelauktai iškeltus literarinius prieštaravimus, paimtus iš kokios tik nori Šv. Rašto vietos; išleido aukšto lygio ir gerai paruoštus pamokslus metų sekmadieniams“.²² Tačiau nuožmi liga vis labiau naikino, [ir 1631 rugpjūčio 23] d. jo gyvybė visai užgeso. Spėliojama, kad 51 metų sulaukusį Konstantiną Sirvydą į kapus bus nuvariusi plaučių džiova, anais laikais gana dažna ir nepagydoma liga.

VI

APŽVELGUS Konstantino Sirvydo gyvenimo kelią, reikėtų šį tą pasakyti apie jo nuveiktus darbus ir apskritai apie jo reikšmę mūsų kultūros istorijoje.

Jurgis Lebedys Sirvydą vadina „geriausiu XVII amžiuje lietuvių kalbos žinovu“.²³ Jei Mikalojus Daukša ir kiti ankstyvieji lietuviškos raštijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje skleidėjai buvo daugiausia iš kitų kalbų į lietuvių kalbą vertėjai, Sirvydas reikėsi jau kaip savarankiškas kūrėjas. Tačiau nutoltume nuo tikrovės, jei manytume, kad jis tuo metu buvo vienintelė tamsumoje sušvitusi žvaigždė, kad jis vienas savo jėgomis prasiveržė iš nepalankių lietuviškumui sutemų.

Žvelgiant į Sirvydo Vilniuje gyventą laikotarpį reikia pasakyti, kad jis buvo aiškaus kultūroje kilimo ir drauge vis stiprėjančio lietuviško susipratimo laikotarpis. Jau ir anksčiau mūsų periodinėje spaudoje mėginau iškelti kai kuriuos šią linkmę nušviečiančius Vilniaus universiteto istorijos bruožus.²⁴ Kiek plačiau prie tos pačios temos sustojau savo paskaitoje, kurią skaičiau praeitame L. K. M. Akademijos suvažiavime Čikagoje [1979 m.] ir kuri jau išspausdinta 1979-ųjų *Aiduose*.²⁵

Yra kažkoks visuotinis anų laikų Europoje reiškiny: klasikinių kalbų sustiprintos studijos pažadino tautinių kalbų atgimimą. Humanistai buvo žinomi kaip antikinių kalbų, kultūros ir apskritai senienų gerbėjai; bet jie tapo ir aistringais patriotais. Humanizmo tėvynėje – Italijoje, galima sakyti, pirmiausia pradėta plačiu mastu kurti nemirtinguosius šedevrus vietine kalba. Užtenka prisiminti tik Dantės (Dante) *Dieviškąją komediją*, Boccaccio (Bokačo) *Dekameroną* arba Petrarkos itališkąją poeziją – sonetus, pavadintus *Canzoniere*, bei jo alegorinę poemą „I Trionfi“ ir kt. Iš Italijos XV a. viduryje humanizmas persimetė į Prancūziją: susirūpinta graikų kalbos dėstymu, iš viduramžių paveldėtos lotynų kalbos švarinimu. Pirmasis klasikinių kalbų į Prancūziją antplūdis iš pradžių gerokai nustūmė į šalį domėjimąsi savąja kalba. Bet pamažu imta stipriau žvelgti į save, į savo tautos praeitį, į savo kultūrą, imta gerbti ir savo kalbą. Ir štai Pranciškus Rabelais (Rable), kunigas ir gydytojas, XVI a. ketvirtame ir penktame dešimtmetyje rašė prancūziškai satyrinius romanus apie milžinus Gargantiuą ir Pantagriuelį. Prancūzų kalba vis labiau įsigalėjo tiek literatūrinėje kūryboje, tiek ir viešajame gyvenime. 1539 m. karalius Pranciškus I išleido potvarkį, reikalaujantį teismuose ir parlamentų aktuose vietoje lotynų vartoti prancūzų kalbą. Apie tą patį laiką garsios plejados (septynių prancūzų poetų ratelio) vadovai – Joachimas du Bellay (Belè) ir Petras de Ronsard – bandė net kildinti savo tautos istoriją ir savo kalbą iš senovės graikų ir iš Homero liaupsintų Trojos karo dalyvių.²⁶

Panašiai įvyko ir Lenkijoje. Ten jau XV a., pradėjus plisti humanizmo idėjai, rašomos lenkų kalba maldaknygės, pamokslų knygos, kartais ir giesmės bei eilėraščiai, taip pat šventųjų legendos ir

²² „Emeritus in hac Academia Sacrae Scripturae et Controversiarum Professor; ad quascunque difficultates literates S. Scripturae unde vis petitas ex tempore quaerentibus respondebat. Edidit doctas conciones solidasque in Dominicas per annum“, *Kniga i progress*, Vilnius, 1970, p. 102–103.

²³ J. Lebedys, *Senoji lietuvių literatūra*, Vilnius, 1977, p. 81.

²⁴ „Vilniaus universiteto reikšmė Lietuvai pirmaisiais dviem jo veiklos šimtmečiais“, *Draugas*. Mokslas, menas, literatūra, 1979 XI 3, p. 1–3, ir 1979 XI 10, p. 2–3.

²⁵ *Aidai*, 1979, p. 377–389.

²⁶ J. Pelc, „Konturreformacja, sarmatyzm a rozwój literatury polskiej“, *Wiek XVII – Konturreformacja – Barok*, Wrocław etc., 1970, p. 95–173; J. Jurginis, *Renesansas ir humanizmas Lietuvoje*, Vilnius, 1965, p. 179–186.

kitokie pasakojimai. Tačiau tiktai dėl renesanso įtakos XVI a. patobulėjo lenkų kalba, pasidarė lanksti, kultūringa ir tinkanti išreikšti giliausius dvasios jausmus. Tam laikotarpiui priklauso Jonas Kochanowski (Kochanovskis), pats studijavęs Italijoje ir Prancūzijoje, žymiausias XVI a. lenkų poetas, pakėlęs lenkų lyriką iki Vakarų Europos lygmens. Tuomet padaryti rimti mėginimai epo ir dramos srityje, suklestėjo religinė-politinė literatūra. Sykiu tapo mada visur pabrėžti patriotizmą, vadinamąjį sarmatizmą, sujungtą su savotiška didybės manija: Lenkija – išimtinis, Dievo išrinktas kraštas, kaip kadaise buvo išrinkta Izraelio tauta; Lenkija – krikščionijos skydas arba apsaugos tvirtovė (*antemurale*).²⁷ Anot Skargos, Lenkijos Karalystė „yra viso krikščionių pasaulio mūro siena ir užtvara nuo netikinčių pagonių, turkų ir totorių“.²⁸

Visi tie veiksniai buvo jaučiami ir Lietuvoje. Renesanso laikotarpiu visur vyko persilaužimas iš lotynų kalbos į tautines kalbas. „XVI amžius kaip tik buvo kovos dėl tautinių kalbų ir jų įsigalėjimo Europos literatūroje laikotarpis“, – pažymi Jurgis Lebedys.²⁹ Lietuviškąjį savitumą geriau suprasti padėjo ir specialus mūsų krašto sąlygoms veiksnys – kova dėl Lietuvos valstybinio savarankiškumo po Liublino unijos. Ši kova savaime kreipė dėmesį į lietuvių skirtumus nuo lenkų. Valstybingumo gynimas, tarp kitų dalykų, siejosi ir su savų papročių ir ypačiai savos kalbos gynimu.

VII

JEI ANKSČIAU tik keli ar keliolika jaunuolių kasmet galėdavo išvykti studijuoti į kitus kraštus, tai, įsteigus Vilniuje kolegiją, vėliau universitetą, ir kitose Didžiosios Kunigaikštijos vietovėse kuriant kolegijas, jau ne dešimtys, bet šimtai ir tūkstančiai jaunų lietuvių galėjo semtis aukštesniojo mokslo. Ne vienas iš jų buvo iš neturtingų bajorų ar net valstiečių, – ne tik dvasia, bet ir savo kalba tikri lietuviai. Jie išsimokslinę įsijungė į viešąjį gyvenimą, užėmė atsakingas vietas. Nemaža iš jų, tapę kunigais, apaštalavo tarp lietuvių. Kai kuriems teko būti kolegijose mokytojais, ir ne vienas pasiekė net universiteto katedrą.

Prie šių pastarųjų priklausė ir Konstantinas Sirvydas. Jis, tiesa, universitete nedėstė lietuvių kalbos, bet labai galimas dalykas, kad vadovavo universitete veikiančiam lietuvių kalbos būreliui. Nes apie tokių būrelių buvimą Vilniaus universitete ir kitose Lietuvos kolegijose istorijos šaltiniuose randame vis daugiau užuominų. Bet, svarbiausia, Sirvydas savo kūrybinės energijos didžiausią dalį paskyrė lietuvių kalbos praktiškam ugdymui ir vartojimui.

Šalia natūralaus palinkimo, jis turėjo taip pat palankias aplinkybes tam darbui pasiruošti. Jau lankydamas Vilniaus kolegijos žemesnes klases, jis susitiko su nemaža tuo pačiu metu ten besimokančių lietuvių, ypačiai Vilniaus ir Žemaičių kunigų seminarijų auklėtinių. Nuo 1595 m. pavasario Vilniuje žemesniųjų studijų prefektu, šiandien sakytume – gimnazijos direktoriumi, buvo vilnietis lietuvis kun. Jeronimas Kiniškis (jo pavardė rašoma: *Kiniskis, Keniskis, Kiniszkis, Kieniszkis, Kynisko, Kiniszko*; atskirais atvejais: *Kiniszkievicz, Kunisko, Knisko, Chiniskoviz, Kieniskowicz*), žinomas savo išvykomis į vysk. Merkelio Giedraičio valdomą Žemaičių vyskupiją. Kaip tik Sirvydui Vilniuje besimokant, 1595 m., išėjo Daukšos verstas Ledesmos katekizmas – pirmoji spausdinta lietuviška knyga Didžiojoje Lietuvoje. Galima suprasti, kad tai buvo didelis įvykis, kurio negalėjo nepastebėti penkiolikmetis Sirvydas, nors jis tuomet gal tik buvo vos susipažinęs su lotynų kalbos gramatika. Tuo pačiu metu, kai Sirvydas lankė kolegiją, Vilniuje studijavo teologiją du lietuviai jėzuitai. Vienas – žemaitis Florijonas, be pavardės, vadinamas *Silanski* arba *Sielanski*, nes kilęs iš kaimo *Silany*, galbūt iš Krakių apylinkėse esančių Šilainių. Labai galimas dalykas, kad kaip tik kan. Mikalojus Daukša, Krakių klebonas, jį surado ir parūpino jam galimybę studijuoti. Antrasis – lietuvis vilnietis Sebastijonas Romanas. Juodu miniu todėl, kad abu vėliau, ką tik baigę teologiją ir vos gavę kunigystės šventimus, prašant Žemaičių vysk. Merkeliui Giedraičiui, 1600 m. vasarą važinėjo po Žemaitijos parapijas ir mokė tikinčiuosius religinių tiesų. Jie tuomet buvo pakeliui į Rygos kolegiją, kur buvo skirta jiems būsimais mokslo metais dirbti. Tačiau Rygoje jie dėl švedų pavojaus negalėjo pasilikti ir, grįždami į Vilnių, vėl

²⁷ Plg. J. Pelc straipsnį; LE, XIV, p. 416–418.

²⁸ P. Skarga, *Próba Zakonu Societatis Iesu...*, Kraków, 1607, p. 84 min J. Pelc straipsnyje, p. 132; plg. taip pat p. 129–138.

²⁹ J. Lebedys, *Senoji lietuvių literatūra*, p. 69.

sustojo vieną savaitę Žemaitijoje. T. Florijonas Šilainiškis (Sielanskis) visa tai aprašė ilgame į Romą pasiųstame laiške.³⁰ Žemaičių kaimuose jie radę žmonių, kurie nė nebuvo girdėję apie išpažintį, ir tik trys ar keturi temokėję sukalbėti „Tėve mūsų“. Užbaigdamas savo laišką t. Florijonas pastebėjo: „Iš tikrųjų, jei bent vienerius ištikus metus būtų galima stropiai pasidarbuoti, bematant pasikeistų Žemaitijos veidas. Aš labai mielai atiduočiau ir savo gyvybę, kad išgelbėčiau tiek sielų“.³¹ Ir tikrai, praėjo vos vieneri metai nuo to, kai t. Florijonas rašė tuos žodžius, ir jis, jaunas kunigas, Vilniuje mirė.³²

Didesnės įtakos kolegijoje besimokančiam jaunuoliui Sirvydui galėjo turėti Vilniuje gyveną ir daugiausia pastoracijoje dirbą kunigai jėzuitai lietuviai. Jų tuo metu buvo apie dešimt.³³ Žinomiausias ir garsiausias buvo nuo Anykščių kilęs Jokūbas Lavinskis, kuris, reikia manyti, buvo Sirvydo „atradėjas“ ir globėjas. Ten randame ir du kauniečius: Lauryną Manikevičių ir Jurgį Ravą, taip pat Stanislovą Oborskį, kilusį iš *Mikolaikiski*, kaip nurodo jėzuitų katalogas.³⁴ Bet Lietuvoje Mikolaikiškių, atrodo, visai nėra; yra Mikolaitiškiei (Kupreliškių apylinkėje) ir vietovių, vadinamų Mykoliškės ir pan., prie pat Vilniaus ir kiek toliau nuo jo.³⁵ Be to, kataloguose nurodomi dar keli lietuviai kunigai: vilnietis Valentinus *Mathei*, išėitų, Mato sūnus, kuris dar vadinamas Matysevičium; iš Žemaitijos, nuo Kelmės, kilę Paulius Gailaitis (*Gailacius*) ir Mikalojus Labunauskas; taip pat žemaitis Jonas Valentinavičius iš Luokės.

Tai nemažas jau išsilavinusių ir aktyviai sielovadoje ir tuo pačiu lietuviškoje veikloje pasireiškiančių lietuvių kunigų būrys, kuris negalėjo likti nepastebėtas ir neturėti savo įtakos lietuviškiems reikalams pačioje XVI a. užsklandoje.

Sirvydas dar tebelankė Vilniaus kolegiją, kai, vos tik 41 metų sulaukęs, 1598 m. balandžio 27 d. mirė jau minėtasis kun. Jokūbas Lavinskis. 1598 metų pranešime į Romą (*Litterae annuae*) pabrėžiama, kad mirusis turėjo „retą lietuviškos iškalbos dovaną, kuri ne tik visiems patiko, bet ir buvo vaisinga“ (*in Lithuanico idiomate rarae facundiae et non minus gratae quam fructuosae omnibus exstitit*)?³⁶ Visas Vilniaus miestas jo labai liūdėjęs ir taip gausiai susirinkęs į laidotuves, kaip anksčiau niekad nėra buvę. Aišku, laidotuvėse dalyvavo ir aštuoniolikmetis Sirvydas, turbūt jau nusistatęs ateinantį rudenį įstoti į noviciatą. Visa tai turėjo skatinti jautrią jaunuolio širdį pačiam užimti ankstyvos mirties pakirsto darbininko vietą, juo labiau kad abu buvo žemiečiai, iš tos pačios Anykščių apylinkės atvykę į Vilnių.

Nežinia iš kur susidarė dabar Lietuvoje pažiūra, kad Jokūbas Lavinskis buvęs lenkas, išmokęs lietuviškai. Tai dažnai kartojama universitetinio jubiliejaus proga išleistuose veikaluose.³⁷ Iš tikrųjų visi šaltiniai Lavinskį težino kaip lietuvį, kilusį iš Laviškio kaimo netoli Kavarsko.

Nepaprastą įspūdį Sirvydui turėjo padaryti Daukšos *Postilės* 1599 m. pasirodymas. Ypačiai tam leidiniui skirtoji paties Mikalojaus Daukšos „Prakalba į malonųjį skaitytoją“ – patriotinis manifestas, kaip ją pavadino lenkų filologas A. Brückneris³⁸ – turėjo noromis nenoromis kelti aukštyn kiekvieną lietuviškai nusiteikusių dvasią. O Daukša, kaip žinome, „rūpindamasis savo tėvynės likimu, jos valstybiniu savarankiškumu ir geroje, kaip ateities laidą nurodo... tautinę kultūrą, kuriamą gimtąja kalba“.³⁹ Ir kokia vaizdinga Daukšos argumentacija: „Kas per keistenybės būtų gyvulių tarpe, jeigu varnas užsimanytų sukti kaip lakštingala, o lakštingala krankti kaip varnas, ožys – staugti kaip liūtas,

³⁰ ARSI, Germ. 180, fol. 8r–v; laiškas rašytas Vilniuje 1601 I 31.

³¹ Et certe si vel uno anno continuo strenue laboretur, facies alia Samogitiae brevi videretur. Ego vere libenter vel vitam pro salute animarum ponerem“, ten pat, fol. 8v.

³² 1602 m. vasario 6 d.; ARSI, Hist. Soc. 43, fol. 205v.

³³ Plg. Vilniaus kolegijos katalogus 1596–1598 m.: ARSI, Pol. 43, fol. 10r ir 17r; Pol. 7 I, fol. 208–209v.

³⁴ „P. Stanislaus Oborski ex pago Mikolaikiski“, ARSI, Pol. 7 I, fol. 208v.

³⁵ Žr. *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinybas*, II, Vilnius, 1976, p. 183 ir 185.

³⁶ ARSI, Pol. 50, fol. 165r.

³⁷ Pvz., *Vilniaus universiteto istorija*, I: 1579–1803, Vilnius, 1976, p. 95; A. Jancevičius, *Vilniaus universitetui – 400*, Vilnius, 1979, p. 26; J. Kubilius (Vilniaus universiteto rektorius) *Tiesoje*, 1979 I 9, p. 2. Ta pati nesąmonė pakartojama ir leidinyje: J. Jurginis, I. Lukšaitė, *Lietuvos kultūros istorijos bruožai*, Vilnius, 1981, p. 263. Taip pat Sirvydas tapo čia sulenkintu „Širvydu“.

³⁸ Plg. J. Lebedys, *Senoji...*, p. 68.

³⁹ Ten pat, p. 70.

o liūtas – bliauti kaip ožys? Dėl tokio savo būdo pakeitimo pranyktų savitumas, beveik pranyktų ir tokių įvairių gyvulių esmė ir prigimtis“.⁴⁰ Juo didesnis sąmyšis kylas, pasak Daukšos, kai žmonės dėl kitos kalbos paniekina gimtąją. Centrinė Daukšos prakalbos vieta – tai tiesiog himnas gimtajai kalbai: „Ne žemės derlumu, ne drabužių skirtingumu, ne šalies gražumu, ne miestų ir pilių tvirtumu gyvuoja tautos, bet daugiausia išlaikydamos ir vartodamos savo kalbą“.⁴¹ Poetas V. Mykolaitis-Putinas yra pažymėjęs, kad Daukšos *Postilės* prakalboje matome „tokį gilų ir prasmingą kalbos aukštinimą, kokio nerandame visoj lietuvių literatūroj“.⁴²

Konstantinas Sirvydas tais 1599 m. buvo jau Rygoje, bet, kaip matėme, su juo drauge atliko noviciatą ir daugiau lietuvių. Daukšos *Postilės* vienas kitas egzempliorius tikriausiai pasiekė ir Livonijos sostinę, ypačiai kad anuomet ryšiai tarp Vilniaus ir Rygos buvo itin dažni ir artimi.

VIII

TAIP PAT ir trumpas, vos porą mėnesių tesitęsęs Sirvydo buvimas Dorpate (šiandien Tartu), Estijoje, galėjo jam duoti naują akstiną lietuviškam darbui. Jis ten studijavo retoriką, bet matė ir toje pačioje jėzuitų kolegijoje veikiančią vertėjų seminariją (*seminarium interpretum*). Skamba kažkaip moderniai; nesinori tikėti, kad tokia mokykla būtų buvęs jau prieš 400 metų. Kas taip galvotų, nepažintų judraus, energingo, nuolat vis ką nors planuojančio popiežiaus legato Antano Possevinio. Jis 1585 m. tolimame Dorpate įsteigė tą vertėjų seminariją, į kurią būdavo priimami tik gerai estiškai kalbą jaunuoliai. Jie, tarp kitko, turėdavo lydėti vietinės kalbos nemokančius jėzuitus kunigus jų misijų kelionėse ir būti jiems vertėjais. Ši vertėjų seminarija buvo tarsi Vilniuje veikiančios popiežiaus seminarijos filialas: iš Vilniaus ji gaudavo paramos išlaikymui, į Vilnių būdavo siunčiami gabesni vertėjai tolimesnėms studijoms.⁴³

Įdomu, kad tą pačią 1585 m. vasarą Possevinas, grįždamas iš Livonijos į Vilnių, prie Kuršo sienos susitiko Žemaičių vysk. Merkelį Giedraitį. Ganytojas buvo labai susirūpinęs savo vyskupijos religine padėtimi, ypačiai kad per maža turįs galinčių pastoracijoje dirbti kunigų, o tiek daug žmonių nežiną nė paprasčiausių tikėjimo tiesų. Possevinas tada pasiūlė parinkti iš didesnių Žemaitijos kaimų po du vaikus, iš viso dvylika, ir juos pasiųsti į Vilnių, kad, gyvendami bursose, atmintinai išmoktų katekizmą ir vėliau, sugrįžę į savo kaimus, pagal misijų kraštų paprotį giedodami mokytų vaikus ir bemokslius suaugusius tikėjimo tiesų.⁴⁴ Jei kuris iš tų vaikų pasižymėtų gabumais, toks galėtų būti priimtas į kolegiją. Ir ten pat paminėta, kad tuomet pas vyskupą buvusiam lietuviui kunigui jėzuitui Jeronimui (aišku, kun. Kiniškiui), besiruošiančiam grįžti į Vilnių, pasakyta pasiimti su savim vieną kitą tokį berniuką. Neteko aptikti daugiau žinių apie šį originalų apaštalavimo būdą ir iš viso sužinoti, kaip ilgai juo naudotasi ir kokie buvo jo vaisiai. Po kelerių metų keli lietuviai jėzuitai jau buvo gavę kunigo šventimus,⁴⁵ todėl jie galėjo jau dažniau išvykti į misijas, į tolimus Žemaitijos užkampius, ir dėl to buvo galima apsieiti ir be mažųjų katechetų.

Visos tos akivaizdžios pastangos padėti vietinę kalbą vartojantiems gyventojams ir paruošti iš jų pačių tarpo pirma svetimtaučiams kunigams pagalbininkų, vėliau duoti jiems kunigo pareigoms eiti reikiamą išsilavinimą (ir Dorpato vertėjų seminarija ilgainiui išsivystė į eilinę kunigų seminariją) – visa tai brandino ir jauno Sirvydo ryžtą pasišvęsti savo tautiečiams, jiems tarnauti gimtąja kalba.

Kad jis to atkakliai siekė ir šia linkme rimtai lavinosi, rodo tai, jog ne ką kitą, o jį, vos tik baigusį teologijos studijas, kaip jau buvo sakyta, viršininkai paskyrė Vilniaus universitetinėje Šv. Jono bažnyčioje sakyti lietuviškų pamokslų. Tai itin reikšmingas faktas, liudijąs apie Sirvydo neeilinius gabumus pamokslauti. Be to, Sirvydas jau tuomet turėjo laisvai ir gerai vartoti lietuvių kalbą, nes, jei tam nebūtų pasiruošęs, niekas jo nebūtų tokioms svarbioms pareigoms paskyręs. Jam teko ne kokias

⁴⁰ Cit. iš ten pat, p. 70–71.

⁴¹ Ten pat, p. 71.

⁴² V. Mykolaitis-Putinas, *Literatūros etiudai*, Kaunas 1937, p. 177.

⁴³ Apie vertėjų seminarijos Dorpate įsteigimą ir veiklą žr. V. Helk, *Die Jesuiten in Dorpat*, Odense 1977, p. 56–61, 88–91.

⁴⁴ „ut... puerulos et rudes cantando, ut fit in Indiis et Hispaniis, catechismum docerent“, A. Possevinas laiške provincijolui J. P. Campano, rašytame Vilniuje 1585 m. rugpjūčio 26 d., ARSI, Opp. NN. 325, fol. 55v.

⁴⁵ Pirmasis lietuvis jėzuitas, 1580 m. gavęs kunigo šventimus, buvo vilnietis Jonas Kumelis; žr. *LKMA Metraštis*, V, p. 331–332.

paprasta kaimo bažnytelė ar atsitiktinė apaštalinė išvyka į provinciją, o centrinė Lietuvos sostinės bažnyčia, į kurią, šalia paprastų miestiečių, reikia manyti, užeidavo pasiklausyti lietuviškų pamokslų ir vienas kitas jau prasilavinęs lietuvis ar žemaitis. Antra vertus, tais 1610 m. jėzuitai turėjo jau keliolika savų kunigų, galinčių lietuviškai pamokslauti.

Sakyti lietuviškus pamokslus ir buvo Sirvydo ilgiausiai eita pareiga (10 metų per pirmuosius 12 kunigystės metų). Nuo 1622 m. kataloguose nebėra įrašų, kad jis būtų buvęs *concionator lithuanicus*; tas pareigas visą laiką iki 1635 m. nurodomas ėjęs kitas garsus ir įtakingas lietuvis, 1622 m. ką tik užbaigęs teologijos studijas ir netrukus tapęs artimiausiu Sirvydo bendradarbiu, kun. Jonas Jaknavičius. Labai galimas dalykas, kad apie tą laiką pradėjo reikštis Sirvydo ligos (džiovos?) simptomai, nes 1625 m. pavasarį, kaip jau sakyta, kataloge priėjo pavardės pažymėta *debilis* – „silpnos sveikatos“. Tai nereiškė, kad Sirvydas ir vėliau nebūtų ta ar kita proga pasakęs kokio lietuviško pamokslo. Nebūdamas oficialiu pamokslininku, jis buvo laisvas nuo nelengvos naštos kiekvienam sekmadieniui, kiekvienai šventei paruošti tinkamą pamokslą. Pamokslams, matyt, jis ruošdavosi atsidėjęs, kad vėliau galėjo išleisti atskira knyga jų šikicus, arba, kaip jis pats juos pavadino, „punktus“.

IX

KITA TAM pačiam lietuviškos pastoracijos reikalui turinti tarnauti priemonė buvo jo paruoštas ir išleistas *Trijų kalbų žodynas* (toks yra jo titulas: *Dictionaryum trium linguarum*). Tai tikras pionieriaus darbas, nes lietuviško išsamaus žodyno iki tol dar niekas nebuvo ėmęsis sudaryti ir iki XIX a. pabaigos Lietuvoje niekas kitas spausdinto lietuviško žodyno neišleido.⁴⁶ Žinoma, Sirvydas rado savo darbui pavyzdžių Lenkijoje. 1613 m. Dancige išėjo Mikalojaus Volckmaro ir Baltazaro Andriejaus Fontano *Keturių kalbų žodyno* (lotynų, vokiečių, lenkų ir graikų) trečiasis leidimas. Autoriai buvo kilimo vokiečiai; Dancigo gimnazijoje jie dėstė lotynų ir lenkų kalbas. Iš jų išleisto žodyno Sirvydas paėmė „Polonolatina“ dalį (tai atskirai lenkiškai lotyniškas žodynėlis) savo žodyno pirmajam leidimui. Antrajame leidime Sirvydas jau rėmėsi lenkų jėzuito, bet Vilniuje mokslus ėjusio Grigaliaus Knapskio Krokuvoje 1621 m. išleistu, už pirmsenį gerokai turiningesniu *Thesaurus Polonolatinograecus* (lietuviškai būtų „Lenkų–lotynų–graikų lobis“). Sirvydas iš šio žodyno paėmė lenkiškus ir lotyniškus žodžius, o vietoje graikiškųjų įdėjo lietuviškuosius. Vienu ir antru atveju reikėjo daug atidumo ir sumanumo kiekvienam lenkiškai lotyniškam žodžiui surasti ir perduoti lietuvišką atitikmenį.

Iki mūsų dienų beveik visi mūsų istorikai tvirtino, kad Sirvydo žodyno pirmoji laida išėjusi 1629 m., tais pačiais metais, kuriais buvo išleista ir veikalo *Punktai sakymų* I dalis. Bet Konstantinui Jablonskiui pavyko 1955 m. Maskvoje surasti defektinį (be titulinio lapo ir taip pat be kelių puslapių iš pradžios ir pabaigos) Sirvydo žodyno egzempliorių. Atidžiau jį tyrinėjusieji neabejoja, kad tai pirmasis Sirvydo žodyno leidimas, pasirodęs maždaug apie 1620 m., nes to reikalauja defektinio egzemplioriaus vandenženkliai. Su šia data geriau derinasi ir tam leidimui lenkiškosios-lotyniškosios dalies iš Volckmaro-Fontano žodyno paėmimas, nes Knapskis savo žodyną išleido tik 1621 m. Kai Sirvydas pamatė, kad Knapskis savo žodyno pratarmėje kandžiai kritikuoja Volckmaro darbą (jo žodyno kalba esanti prasta, netaisyklinga; lenkų kalba jam nebuvo gimtoji), kitoms laidoms panaudojo daug išsamesnio ir labai kruopščiai paruošto Knapskio žodyno lenkiškai lotynišką dalį. Šie samprotavimai yra pagrįsti visai rimtais argumentais, nors, kad būtume visiškai tikri, reikėtų surasti I leidimo egzempliorių su išlikusiu autoriniu lapu arba kitokių tą leidimą liečiančių bendralaikinių šaltinių.

Kad antrasis to paties žodyno leidimas pasirodė 1631 m., Sirvydo mirties metais, skaitome jo III leidimo prakalboje, bet iki šiol II leidimo neužtikta nė vieno egzemplioriaus. Praėjus 11 metų po antrojo leidimo, vėl prireikė žodyną spausdinti. 1642 m. išėjo trečias, 1677 m. išspausdintas ketvirtas ir 1713 m. – penktas to paties žodyno leidimai.

Be žodyno ir pamokslams *Punktų*, Sirvydui įprasta priskirti ir lietuvių kalbos gramatiką, veikalą,

⁴⁶ Šiam skirsnii panaudotas K. Pakalkos įvado naujam Sirvydo žodyno leidimui (*Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius. 1979) skyrelis „K. Sirvydo žodyno istorijos metmenys“ (ten pat, p. 15–42).

pavadintą *Clavis linguae lituanicae* (*Lietuvių kalbos raktas*), bet to „rakto“ lig šiol niekas nėra matęs, ir kai kas (pvz., J. Balčikonis, Vc. Biržiška) abejoja, ar iš viso tokia gramatika buvus tuomet išleista. Kiti mano, kad 1737 m. išleista gramatika *Universitas linguarum Lituaniae* esanti toji pati Sirvydo parašytoji.⁴⁷ Vienaip ar kitaip, Sirvydo darbai ir taip pat apie tą laiką išleisti Jono Jaknavičiaus evangelijų vertimai bei Saliamono M. Slavočinskio giesmynas liudija intensyvų lietuvių kalba užsiėmimą ir pasiektą aukštą jos išraiškos laipsnį, kokio iki tol nežinota. Kad tai įvyko kaip tik tuo, o ne kitu metu, galima, remiantis J. Lebedžiu, paaiškinti turint mintyje tris veiksnius: 1) lietuvių liaudies prisirišimą prie savo gimtosios kalbos, kuris skatino iš kitur atvykusius jėzuitus mokytis lietuvių kalbos ir apskritai vertinti tos kalbos mokėjimą tarp pačių lietuvių jėzuitų; 2) tolydinį išsilavinusių lietuvių gausėjimą ne tik tarp studentų, bet ir tarp profesorių, ir kai kurių iš jų iškilimą į vadovaujančias vietas; 3) vadinamąjį „separatizmą“, arba gyvą Lietuvos valstybinio savarankiškumo tradiciją.⁴⁸ Visiškai pritardamas Lebedžio įžvalgiam ano meto sąlygų apibendrinimui, būčiau linkęs trečiąjį veiksnį išreikšti ne tiek separatizmo idėja, ant kurios krinta negatyvus šešėlis, bet veikiau didesniu lietuvių tautiniu ir kultūriniu subrendimu, kurį paruošė kaip tik tolydinis mokslus einančių ir juos išėjusių lietuvių gausėjimas. Visam tam, manyčiau, turėjo didelės, jei ne lemiamos įtakos minėtoji Mikalojaus Daukšos *Postilės* prakalba, kuri tarsi išbudino iš apsnūdimo visus geros valios lietuvius.

X

KALBANT apie Sirvydo veiklos aplinką ir jo lietuvišką darbą skatinusius veiksnius, reikėtų nepamiršti dar vieno dalyko. Lig šiol gal per maža buvo kreipta dėmesio į vieno Sirvydo laikų jėzuitų, nuo pat noviciato laikų dažnai drauge su juo gyvenusio ir dirbusio, žemaičio kun. Jono Jamielkauskio vaidmenį. Jamielkauskis buvo pirmasis lietuvis jėzuitas, pasiekęs aukščiausią Lietuvos jėzuitų provincijoje postą: du kartus buvo ordino provincijos vadovu, vadinamu provincijolu. Jonas Gruževskis, tiesa, pirmiau už Jamielkauskį iškilo iki Vilniaus universiteto rektoriaus (1618–1625), bet būti provincijolu reikė kur kas daugiau, nes jo prižiūrimas veikė ir pats universitetas. Jamielkauskis jau 1618 m., būdamas Kražiuose rektoriumi, kalbėjosi su Valavičiais dėl medicinos ir teisės fakultetų įsteigimo Vilniaus universitete.⁴⁹ Jam pirmą kartą esant Lietuvos jėzuitų provincijolu (1626–1631), buvo išleisti svarbiausieji Sirvydo veikalai: *Punktai sakymų*, žodyno II leidimas ir, kaip manoma, *Clavis linguae lituanicae*; jam antrą kartą vadovaujant Lietuvos provincijai (1640–1643), pasirodė Sirvydo žodyno III leidimas, buvo galutinai sutvarkytas teisės fakulteto įsteigimas ir, galima sakyti, paruoštas Slavočinskio giesmynas, nors jis išėjo tik 1646 m., esant provincijolu taip pat lietuviui Jonui Gruževskiui.

Su provincijolo Jamielkauskio veikla yra susijęs ir labai įdomus, lig šiol nepastebėtas dokumentas lietuvių kalbos reikalui. Kadangi prie šio dokumento atsiradimo prisidėjo ir Konstantinas Sirvydas, jį čia panagrinėsiu smulkiau.

1628 m. liepos mėn. Vilniuje įvyko įprastas maždaug kas treji metai šaukiamas Lietuvos jėzuitų provincijos suvažiavimas, jėzuitų vadinamoji provincijos kongregacija. Susirinkusieji turėjo išrinkti provincijos atstovą – prokuratorių į tų metų gale Romoje įvyksiančią visos vienuolijos prokuratorių kongregaciją ir taip pat pasisakyti, ar reikia sušaukti aukščiausiąjį vienuolijos sprendžiamą organą – visuotinę kongregaciją. Ta proga Vilniuje susirinkusieji svarstė ir kitus jiems rūpimus klausimus, ypačiai tokius, dėl kurių reikėtų kreiptis į Romą.

Romos jėzuitų archyve yra išlikę autentiški tos Lietuvos jėzuitų provincijos kongregacijos aktai.⁵⁰ Kadangi jie saugomi ne Lietuvą ar Lenkiją liečiančių šaltinių skyriuje, bet kitame fonde, jų lietuviai iki

⁴⁷ Apie šią gramatiką žr. LE, XV, p. 549–550; *Lietuvos TSR bibliografija*, I, Vilnius, 1969, p. 424; K. Eigminas, „Anoniminės 1737 m. lietuvių kalbos gramatikos „Universitas linguarum Lituaniae“ tarmės klausimu“, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, ser. A, 1960 (1), p. 163–172; K. Eigminas, „Anoniminės 1737 m. lietuvių kalbos gramatikos „Universitas linguarum Lituaniae“ santykis su kitomis to meto gramatikomis“, ten pat, 1979 (1), p. 135–146.

⁴⁸ J. Lebedys, *Lituanistikos baruose*, I, Vilnius, 1972, p. 363–365.

⁴⁹ Žr. *Aidai*, 1975, p. 100.

⁵⁰ *Acta Septimae Congregationis Provinciae Lituaniae in Collegio Vilnensi Anno 1628 ineunte mense Julio celebratae*, ARSI, Congr. Prov. 60, fol. 266r–270v.

šiول nebuvo pastebęje. Neseniai man tai paminęjo vienas lenkas jęzuitas. Ruošdamas dabar paskaitą, turęjau progą pasinaudoti ir tuo įdomiu šaltiniu.

Provincijos kongregacijai vadovavo provincijolas Jonas Jamielkauskis. Joje dalyvavo 40 kunigu jęzuitų, Lietuvos provincijos narių: svarbiausiųjų kolegijų rektorai ir kai kurių kitų įstaigų viršininkai, ir profesai (padariusieji keturis iškilmingus įžadus) vyresniškumo eile, kol buvo pasiektas 40 dalyvių skaičius. Tarp dalyvių buvo ir keli žinomi lietuviai: be paties provincijolo – Vilniaus profesų namų viršininkas Andrius Novakas (*Novatius*), vilnietis; buvęs Vilniaus universiteto rektorius, tuomet Varšuvos profesų namų viršininkas Jonas Gruževskis; Kražių kolegijos rektorius, žemaitis Mykolas Kaunackis; Vilniuje besidarbuoją Konstantinas Sirvydas (sąrašę jis šešioliktas) ir Jonas Jaknavičius; taip pat Jurgis Gruževskis (Jono brolis), tuokart rezidencijos Gardine viršininkas. Kiti buvo daugiausia kilę iš Mozūrų, Prūsų; vienas kitas iš kitų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos provincijų arba iš Livonijos; buvo ir du ispanai profesoriai: Mykolas Ortizas, tuokart Nesvyžiaus kolegijos rektorius, ir Benediktas de Soxo, teologijos profesorius Vilniaus akademijoje.

Kai kurie svarstyti dalykai lietię vienuolių dvasinio gyvenimo reikalus ar administracinius klausimus; prie jų čia nesustosiu. Tiktai vieną tokią problemą galima paminęti: ar esą verta priimti į aukštesniausias kolegijų klases, ypačiai filosofijos ir teologijos studijoms, eretikus ir schizmatikus, kurie nėra linkę pereiti į katalikų tikęjimą, nes neretai pasitaikę, „kad, tokius mokydami, jiems tiktai parūpiname ginklų pulti Bažnyčią“? Nutarta (ne taip, kaip daugelis gal manytų): tokius ne išmesti iš kolegijos, o leisti jiems studijuoti (*tolerandos esse*), nes niekas nežinąs, kada Dievas yra nusistatęs jiems suteikti atsivertimo malonę.⁵¹

Betgi mus ypačiai domina suvažiavusių jęzuitų svarstytas punktas *De promovendo studio linguae Lituanicae* („Apie lietuvių kalbos studijų skatinimą“). Šio klausimo aptarimas truko dvi dienas: liepos 11 d. po pietų ir kitą dieną prieš pietus. Aktuose nenurodoma, kas ką sakę ar siulę; tik apskritai pažymęta, kas buvo nutarta. Todęl dabar sunku pasakyti, koks šiuose pasitarimuose buvo Sirvydo ir kitų lietuvių jęzuitų vaidmuo; bet galime bęti tikri, kad jie energingai stojo už lietuvių kalbos mokymosi veiksmingą skatinimą.

Tuo susirūpinta, nes, kaip ten sakoma, kai kurie jaunieji jęzuitai klierikai, nors jie yra lietuviai, nebrangina lietuvių kalbos; jos visai nemokantieji nenori mokytis, šiek tiek mokantieji nesistengia jos tobulinti.⁵² Taip matome, kad *nihil novi sub sole*. Jau prieš 350 metų vyresnieji, veiklesnieji lietuviai rimtai sielojosi dėl tų pačių jaunimo problemų, kurios slegia ir mūsų išėivijos veikęjus, matančius jaunimo atšakumą savo tėvų kalbai. Kai kurie kongregacijos dalyviai siulę kreiptis į generalinį viršininką Romoje, kad tokiems, kol jie neišmoks lietuviškai, nebūtų leista priimti kunigo šventimų. Taip esą elgiamasi Meksikos provincijoje: ten nėra vienas nešventinamas kunigu, jei jis nėra išmokęs indėnų kalbos.⁵³ Tačiau susirinkusiųjų daugumai toks jaunimo skatinimo būdas atrodę per griežtas. Nutarta veikiau panaudoti švelnesnes priemones: pavyzdžiui, noviciate rimtai išvystyti lietuvių kalbos studijas; kolegijose įsteigti lietuvių kalbos lavinimosi būrelius (akademijas) ir vykdyti dažnas pratybas; lavinantis sakyti pamokslus, pratybas atlikti lietuviškai; tiems, kurie studijuoja šią kalbą, suteikti specialių lengvatų.⁵⁴

Todęl Lietuvos jęzuitų provincijos kongregacijos dalyviai balsų dauguma nutarę prašyti tėvą

⁵¹ „Visum est, nisi scandalum perurgeat, tolerandos esse, cum eorum conversioni tempus a Deo praefinitum ignoretur...“, ten pat, fol. 267v.

⁵² „Tertio loco, de promovendo studio linguae Lituanicae actum est, ut quandoquidem haec a quibusdam nostris Fratribus, alioqui Lituaniis, negligatur, ita ut eam nec addiscere velint, qui prorsus ignorant, nec in ea proficere, qui aliquid sciunt“, ten pat, fol. 267v.

⁵³ „Annon videretur petendum ab Admodum Reverendo Patre, ne quis ex eiusmodi ordinetur sacerdos, nisi prius Lituanicam didicerit; sicut in Mexicana Provincia dicitur nullus ad presbyteratum promoveri, qui non calleat linguam Indicam?“, ten pat.

⁵⁴ „Hoc tamen medium durius est Congregationi visum; suavioribus potius utendum censuit, cuiusmodi videntur, ut in Novitiatu Lituanicae studium serio promoveatur; ut Academiae in Collegiis instituantur, quarum exercitia vigeant; ut Toni et Contiones domesticae Lituanice dicantur; ut huius linguae studiosi favoribus Superiorum foveantur. Atque in eius rei gratiam visum est non paucis, petendum esse a R. P. Nostro, ut scholasticis Lituanicae linguae addictis, in examinibus Decreto 33. Congregationis Septimae praescriptis aliqua indulgentia concedatur, quemadmodum sequenti sessione magis explicabitur“, ten pat, fol. 267v–268r.

Generolą, kad šiame krašte ypačiai reikalingų lietuvių kalbos studijų skatinimui suteiktų dispensą tęsti toliau filosofijos kursą tiems jėzuitams scholastikams (t. y. studijuojantiems klierikams), gerai mokantiems lietuvių kalbą (*Lituanicae periti*), kurie pasirodytų nesą pakankamai pažangūs filosofijos studijose, bet turį visiškai gerą talentą sakyti pamokslus; ir jei kurie iš jų vos patenkinamai užbaigtų filosofiją, bet turėtų pamokslininko talentą, tiems leisti, nesant kitokių kliūčių, dvejus ar trejus metus klausyti scholastinės teologijos.⁵⁵

Tą oficialų Lietuvos jėzuitų prašymą suteikti lietuvių kalbą mokantiems ir pamokslininko talentą turintiems studentams ypatingų lengvatų galima geriau suprasti prisiminus, kad iš jėzuitų profesų buvo ir yra reikalaujama, tarp kitko, aukšto mokslinio pasiruošimo. VII visuotinė kongregacija, posėdžiavusi Romoje 1615 m. pabaigoje ir 1616 m. pradžioje, nustatė tam tikras gabiųjų ir moksle pajėgiųjų atrankos normas. Jei kas, pradėjęs studijuoti filosofiją, nepajėgdavo iškilti iki vidutinio studijų lygio (*qui mediocritatem non attigerit*), tam nebebuvo galima tęsti scholastinių studijų, ir jis turėdavo pasitenkinti vien tik kunigo pareigoms eiti reikalingų studijų minimumu ir, žinoma, negalėdavo daryti iškilmingųjų profesų įžadų. Panašiai, jei kas egzaminus iš visos filosofijos išlaikydavo tikrai patenkinamai (*qui mediocritatem in Philosophia non superaverit*), nebegalėdavo studijuoti didžiąjame scholastinės teologijos kurse, – turėdavo pasitenkinti pastoraciniam darbui paruošiančiu sutrumpintu moralinės teologijos kursu.⁵⁶

Taip Lietuvos provincijos kongregacija numatė gerą lietuvių kalbos mokėjimą, sujungtą su pamokslininko gabumais, priskirti prie jėzuitams profesams nustatytų mokslinio išsilavinimo reikalavimų, idant toks kalbos mokėjimas kompensuotų ribotą nepakankamumą kituose studijų dalykuose. Matyt, studijuojantieji skųsdavosi, kad lietuvių kalbos lavinimas jiems atimęs daug laiko ir dėl to nukenčiančios kitos studijos. Todėl ir norėta padrąsinti visus lietuvius stengtis gerai išmokti savo kalbą be jokios baimės būti nuskriaustiems, jei dėl to nebūtų tokie pažangūs studijuodami teologiją ar filosofiją. Iš tiesų daugeliui tokių lengvatų nė nereikėjo, nes jie lygiai pasižymėjo lietuvių kalbos studijose ir sėkmingai studijavo scholastinius dalykus. Vienas iš tokių gabiųjų buvo, kaip matėme, ir Konstantinas Sirvydas.

Šį Lietuvos jėzuitų provincijos nutarimą nuvežė į Romą tuokart išrinktas provincijos prokuratorius Jokūbas Lachovskis, Lomžos kolegijos rektorius. Kadangi prokuratorių kongregacija Romoje įvyko 1628 m. lapkričio 21–23 d., tai kitų metų pradžioje grįžęs į Lietuvą Lachovskis parvežė iš Romos jėzuitų generalinio viršininko Mucijaus Vitelleschi atsakymą. T. Generolas labai pritariąs (*nobis magnopere probetur*) Lietuvos provincijos jėzuitų pastangoms skatinti vietinės kalbos studijas, bet siūlomos lengvatos esančios jėzuitams neįprastos ir galinčios pakenkti viso ordino drausmei. Todėl Lietuvos provincijai negalys duoti visuotinai galiojančio dispenso. Bet sutinkąs, kad Lietuvos provincijolas, atsiklausęs savo patarėjų, suteiktų numatytas lengvatas šešiams iškalba pasižymintiems ir kitais atžvilgiais tokio palengvinimo vertiems jėzuitams studentams. Jei atsirastų daugiau studentų, kuriems reikėtų tokių pat lengvatų, provincijolas tepraneša ordino vadovybei, kuri bandysianti surasti būdą ir jiems padėti.⁵⁷

Tokio ordino viršinių atvirumo lietuvių kalbos studijoms tiek Romoje, tiek Lenkijoje–Lietuvoje lig

⁵⁵ „Ultimum Postulatum praecedentis sessionis [kitą dieną] priore loco magis est ponderatum, maiorique Congregationis parti placuit, postulandum esse a Reverenda Sua Paternitate, ut ad promovendum in Nostris studium linguae Lituanicae, adeo in his partibus necessariae, ex dispensatione Suae Paternitatis possint nostri Scholastici Lituanicae periti, etiamsi paulo infra mediocritatem reperti fuerint, dummodo mediocre habeant talentum concionandi, inchoatam prosequi Philosophiam; et rursus, mediocres in Philosophia, cum praedicto talento, si nihil aliud officiat, Theologiam per duos tresve annos audire possint“, ten pat, fol. 268r.

⁵⁶ *Institutam Societatis Iesu*, II, Florentiae, 1893, p. 328.

⁵⁷ „Etsi nobis magnopere probetur optimus [Lietuvos provincijos] Congregationis zelus, optantis in Nostris excitare maius studium linguae ad salutem animarum istic procurandam adeo necessariae, tamen cum consilium, quod proponitur, inusitato in Societate exemplo obesse quandoque eidem posset, non censemus quidquam simile contra Decretum 33 Congregationis 7ae in universum concedendum, sed tantum permittimus, ut nunc a P. Provinciali, auditis pnis Consultoribus, sex studiosis id quod petitur concedatur, qui et gratia dicendi et aliis ornamentis hac indulgentia digni iudicabuntur. In posterum vero si piures fuerint, quibus idem putetur concedendum, Provincialis tempestive nos moneat, ut deliberare possimus, quatenus tam pio Congregationis desiderio satisfieri sine alio incomodo possit“, ARSI, Congr. Prov. 60, fol. 27 l r.

šiol nebuvo matyti nė nujausti. Tiesa, palankumo motyvas nebuvo grynai tautinis ar mokslinis, o daugiau praktiškas religinis: patogesnis ir veiksmingesnis apaštalavimas tarp tikrai lietuviškai kalbančių žmonių. Kad prie to iš viso buvo prieita, kad tokie dalykai buvo svarstomi oficialiame ordino provincijos atstovų suvažiavime ir kad buvo nutarta imtis konkrečių skatinimo priemonių, manau, daug paveikė sėkminga Konstantino Sirvydo ir kitų lietuvių kunigų apaštališka veikla. Kai ir Roma tam iš esmės pritarė, turėjo nutilti, jei tokių dar buvo, visi lietuviškos veiklos stiprinimo priešininkai. Gal ir nėra atsitiktinumas, kad tuojau po to nutarimo, t. y. 1629 m., buvo išleisti *Punktai sakymų*, kad tuo pačiu metu paruoštas antras, iš esmės perdirbtas Sirvydo žodyno leidimas, kad tarp Vilniaus akademijos personalo nuolat didėjo lietuvių kilmės kunigų ir klierikų mokytojų procentas.

Kaip lietuviai pasinaudojo šiomis neeilinėmis lengvatomis ir kam konkrečiai teko toji laimė lietuvių kalbos mokėjimu išpirkti silpnoką pažangą kituose studijų dalykuose, dabar sunku pasakyti. Geriau susipažinus su ano meto pavienių lietuvių jėzuitų studijų eiga, gal ir pavyktų susekti vieną kitą šių paskatų laimėtoją. Betgi viena aišku, Konstantino Sirvydo lietuviška veikla, dar jam gyvam esant, pradėjo nešti pasigėrėtinų vaisių. Nepaisant lietuvių kalbos klestėjimui nepalankios politinės ir kultūrinės aplinkos bei priaugančios kartos nepaslankumo, susirūpinimas vietinės kalbos mokėjimu Sirvydo gyvenimo pabaigoje pasiekė savo apogėjų. Žinau, kad tai, kas čia buvo dėstoma, liete daugiausia pačius jėzuitus. Bet jų veiklos sukelta banga, be abejo, sklido aplinkui, paliesdama ir kitus lietuvių kalbai palankiai nusiteikusius, pirmiausia Vilniaus universiteto studentus, įvairių kursų auklėtinius, taip pat ir kitas vienuolijas, ypačiai tas, kurios apaštalavo tarp lietuviškai kalbančių tikinčiųjų.

Gaila, kad gyvastingas lietuvių kalba domėjimasis ir jos planingas skatinimas buvo staiga nutrauktas vos ketvirčiui šimtmečio praėjus. Ugnimi ir kalaviju Lietuvos sostinę ir visą kraštą nusiaubusios rusų ir kazokų gaujos ilgam laikui sustabdė ypatingų pastangų reikalaujančius užsimojimus. Daug jėgų ir energijos pareikalavo atsikūrimas ir to, kas buvo sunaikinta, atstatymas. Naujos lietuvių kartos nebeišugdė naujų kilniadvasių ir energingų gruževskių, sirvydų, jaknavičių, jamielkauskių. Tačiau Sirvydo darbai ir veikalai nebuvo pamiršti ir vėliau. Jo žodyno buvo leidžiami nauji leidimai, jo *Punktai sakymų* tapo lietuviškų pamokslų kaimo bažnyčiose šaltiniu.

Nebenoriu ilginti šios ir taip ilgos paskaitos, aiškindamas Sirvydo reikšmę ir įtaką vėlesniems laikams iki pat mūsų dienų. Apie tai jau rašė mūsų literatūros ir kalbotyros istorikai tėvynėje ir išeivijoje. Nieko nauja negalėčiau prie to pridėti.

Jau būtų laikas paruošti išsamią Konstantino Sirvydo monografiją. Esu tikras, kad tėvynėje šiandien yra tam darbui pasiruošusių ir pajėgių specialistų. Bet jie, deja, turi skaitytis su Lietuvos pavergėjais ir jiems paklusniai tarnaujančiais partijos funkcionieriais. Šie nusprendžia, kas gali ir kas negali pasirodyti. Juk ne kas kitas, o jie sunaikino garsiojo Lietuvos istoriko Alberto Kojalavičiaus *Lietuvos istorijos* jau išspausdintą į lietuvių kalbą vertimą; jie visų rimtų istorijos tyrinėtojų pajuokai pernai [1979] paskelbtame puikiame Vilniaus universitetą liečiančių dokumentų leidinyje nubraukė Lietuvos didžiųjų kunigaikščių ir Lenkijos karalių visus titulus; jie, nors ir nekliudė prisiminti Sirvydą universiteto jubiliejinėse iškilmėse ir ta proga leido išspausdinti jo žodyno fotografuotinį leidinį, tebelaiiko išniekinę kaip tik tas seniausias ir reikšmingiausias Vilniaus bažnyčias, kuriose Sirvydas sakė pamokslus: katedrą, Šv. Kazimiero ir ypačiai Šv. Jono bažnyčią. Jei pačiam Sirvydui tektų šiandien gyventi, jis negalėtų nė galvoti apie lietuviškus pamokslus universitetinėje bažnyčioje, bet tikriausiai jam jau seniai būtų parūpinta vieta liūdnei pagarsėjusiam Gulago salyne. Visa tai prisiminti liūdna, bet ne dėl mūsų kaltės visa tai vyksta laisvės netekusioje tėvynėje. Ir galime būti tikri, kad tarp šiandien nutildytų ir kenčiančių lietuvių yra nemaža tokių, kurių dvasios jėga nėra menkesnė už Konstantino Sirvydo, kurį šiandien prisiminėme jo keturių šimtmečių gimimo jubiliejuje, už Motiejaus Valančiaus, kuris vedė tautą į atgimimą, už didžiojo mūsų dainiaus Maironio ir už daugelio kitų lietuvių, palikusių gilius pėdsakus mūsų šalies ir kultūros istorijoje.